

УДК 792.028:808.55]:[378.093.5:792.071.2.028]

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7625-4416>

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0708-2309>

DOI: 10.34026/1997-4264.36.2025.332759

Стадніченко Надія Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
акторської майстерності, заслужена артистка
України. Запорізький національний
університет, Запоріжжя, Україна

Nadiia Stadnichenko,

Candidate in Pedagogy, Associate Professor
of Acting Department, Honored Artist of
Ukraine. Zaporizhzhia National University,
Zaporizhzhia, Ukraine

Соколовська Наталія Петрівна,

старший викладач кафедри акторської
майстерності, заслужена артистка
України. Запорізький національний
університет, Запоріжжя, Україна

Nataliia Sokolovska,

Senior Lecturer of Acting Department,
Honored Artist of Ukraine. Zaporizhzhia
National University, Zaporizhzhia, Ukraine

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ В АДАПТАЦІЙНИЙ ПЕРІОД ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ

Анотація. *Мета статті* – аналіз ключових аспектів формування вербальних і невербальних вмінь і навичок професійного спілкування актора упродовж фахової підготовки. *Методологія дослідження* ґрунтується на поєднанні комплексу методів, а саме: теоретичних – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення й систематизації наукових положень, емпіричних – стандартизованих діагностичних методик, анкетування, педагогічного тестування, спостереження тощо. *Наукова новизна* полягає у зосередженні уваги науковців на дослідженні процесу підготовки майбутніх акторів до професійного спілкування як на специфічній педагогічній проблемі. **Висновки.** У статті розглянуто процес підготовки майбутнього актора до професійного спілкування впродовж початкового періоду освітнього процесу. Початковий період є вкрай важливим для майбутнього фахівця і визначається авторами як адаптаційний, як етап особистісного та професійного становлення, усвідомлення психофізичних можливостей як єдиного інструмента для виконання професійних обов'язків. У статті наголошується на важливості розуміння здобувачем вищої освіти цілей навчання, поєднання набуття теоретичних знань із фахових дисциплін з практичною частиною професійної підготовки. Авторки акцентують важливість максимального наближення умов фахової підготовки майбутнього актора у цей період до виробничих або ж проходження процесу виконання освітніх завдань безпосередньо на виробництві, у закладах культури та мистецтва в межах виробничої практики.

Ключові слова: професійне спілкування актора, засоби спілкування, невербальне спілкування, вербальне спілкування, сценічне мовлення, партнер, психофізичний тренінг, сценічний рух, театральна педагогіка, мізансцена, пластика, взаємодія, художній образ, фахова підготовка, засоби сценічної виразності.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Системний аналіз підготовки майбутніх акторів у площині професійного спілкування як визначальної характеристики фахової діяльності наразі не лежить у центрі уваги науковців, попри зростаючу увагу до проблем вищої мистецької освіти взагалі. Складність полягає у тому, що сучасні реалії, зокрема цифровізація комунікації, знижують рівень живого міжособистісного контакту, що є критично необхідним для мистецтва театру. Здобувачі вищої освіти не зовсім усвідомлюють важливість набуття належного мовного, культурного, емоційного досвіду, потрібного для здійснення повноцінного професійного спілкування актора. Тому перед викладачами фахових дисциплін вищого навчального закладу стоїть завдання не лише допомогти опануванню основ виконавської техніки, а й створити умови для становлення і розвитку творчої особистості як відкритого, переконливого, чуйного та відповідального комунікатора, здатного до виконання актуальних творчих завдань.

Мета статті – аналіз ключових аспектів формування вербальних і невербальних вмінь і навичок професійного спілкування актора, дослідження взаємозв'язку між рівнем сформованості засобів професійного спілкування і рівнем розкриття творчого потенціалу здобувача вищої освіти, висвітлення ефективних методів і прийомів підготовки майбутнього актора в умовах адаптаційного періоду фахової освіти.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Питання загальних засад професійної підготовки у закладах вищої освіти, а також формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців у різних галузях діяльності знайшли відображення у наукових дослідженнях А. Алексюк, В. Андрущенко, Н. Волкової, І. Зязюна, О. Канюк, В. Кудіної, О. Куліш, В. Лівенцової, О. Литвинової, Н. Логутіної, Г. Локаревої, Л. Міщик, С. Сисоєвої, М. Фіцули, В. Ягупова та інших учених. Проблематика розвитку комунікативних умінь у представників різних професій, а також теоретико-методологічні, методичні і практичні аспекти формування вербальних засобів спілкування розкриваються у працях філологів, зокрема С. Амеліної, А. Бичок, Ю. Єлісєвєнко, Н. Костриці, Л. Кравець, Л. Мацько, О. Березюк, О. Канюк та ін. Теоретичні засади професійної підготовки актора висвітлено в роботах С. Беррі, А. Глади-

шевої, Є. Гротовського, Н. Грицан, О. Кривошеєвої, Леся Курбаса, К. Лінклейтер, А. Лобанова, С. Мейснера, В. Тополевського, Р. Черкашина та інших теоретиків і практиків театру.

Але, попри загальну зацікавленість наукової спільноти питаннями вищої освіти, проблематика професійного спілкування актора наразі ще не набула статусу окремого об'єкта системного наукового аналізу. Існує фрагментарне висвітлення цієї теми в межах суміжних дисциплін: сценічної мови, майстерності актора, сценічного руху, психології творчості, однак, бракує міждисциплінарного підходу, який би дав змогу глибше осмислити специфіку акторського спілкування як професійної компетенції. Як відомо, мистецтво театру сприяє налагодженню комунікативних зв'язків у суспільстві, а професія актора безпосередньо пов'язана зі спілкуванням і взаємодією. Питання підготовки майбутнього актора до професійного спілкування набуває дедалі більшої значущості та потребує комплексного підходу як на практиці, так і в теорії, актуальність і необхідність нагального його вирішення обумовили тему нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. У контексті професійної підготовки майбутнього актора нами було взято за основу загальнодидактичні принципи, які визначаються сучасними науковцями як «... система основних вимог до навчання і виховання, дотримання яких дає змогу ефективно вирішувати проблеми всебічного розвитку особистості. Визначення єдиних принципів цілісного педагогічного процесу не виключає специфіки навчання і виховання, оскільки кожен із принципів зумовлений своєрідністю змісту, форм і методів педагогічної діяльності» (Гурський, Присакар, 2014, с. 99).

До основних загальнодидактичних принципів належать: *принцип науковості*, згідно з яким навчальний матеріал має бути об'єктивним, достовірним, базуватися на досягненнях сучасної науки; згідно з *принципом системності і послідовності*, знання мають подаватися у логічно впорядкованій формі, від простого до складного; відповідно до *принципу доступності*, освітній процес відбувається з урахуванням індивідуальних можливостей кожного здобувача вищої освіти та, за необхідності, адаптації складного матеріалу; *принцип свідомості та активності* вимагає від здобувача вищої освіти бути відповідальним суб'єктом навчання, усвідомлено засвоювати матеріал; використання візуальних, слухових, просторових засобів

для полегшення сприйняття знань є властивим для *принципу наочності*; *принцип міцності знань* забезпечується збереженням знань через практику, повторення, застосування; завдяки *принципу індивідуального підходу* відбувається орієнтація на особливості кожного здобувача вищої освіти, розвиток особистісного потенціалу; дотримання *принципу єдності навчання, виховання і розвитку* сприяє формуванню не лише знань, а й ціннісних орієнтацій, емоційно-етичного досвіду; специфічні особливості процесу фахової підготовки майбутнього актора демонструє *принцип поєднання колективних та індивідуальних форм навчальної роботи*.

Загальнодидактичні принципи є не лише теоретичною основою, а й практичним інструментом організації освітнього процесу. Їх інтеграція у програму фахової підготовки сприяє комплексному розвитку здобувача вищої освіти як фахівця і як творчої особистості. Актуальність цих принципів зберігається у сучасному мистецькому освітньому просторі, особливо в умовах використання новітніх технологій. *Окрім педагогічних принципів* фахова підготовка актора має керуватися специфічними принципами мистецтва театру, які нерозривно пов'язані з особливостями професійної діяльності актора і впливають на формування різноманітних систем і методів виховання майбутнього фахівця.

Підготовка актора до професійного спілкування концептуалізується нами як цілісний процес, що включає три взаємопов'язані періоди формування комунікативної готовності: адаптаційний, реалізаційний і креативно-професійний. Упродовж першого року навчання студенти адаптуються до особливостей освітнього середовища, опановують базові навички сценічного мистецтва та поступово долають психологічні бар'єри, пов'язані з умовами публічного самовираження. Кожен із цих періодів структуровано на відповідні блоки. Перший передбачає діагностичне *оцінювання* знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти; *аналіз* попереднього досвіду; визначення основних труднощів у засвоєнні матеріалу; постановку навчальних цілей. Другий блок спрямований на засвоєння основ *теоретичних* знань, вивчення театральної термінології, аналіз наукових джерел, ознайомлення з різноманітними системами фахової підготовки актора, авторськими навчальними методиками; розгляд історико-культурного контексту теми. *Практичне* застосування

отриманих знань, розвиток навичок професійного спілкування, виконання вправ, етюдів, тренінгів, індивідуальна та групова практика здійснення освітньої діяльності, робота з художніми текстами, використання спеціальних виконавських технік дихання, володіння голосом, мовлення є завданням третього блоку адаптаційного періоду. Підбиття підсумків оцінювання досягнень здобувачів вищої освіти шляхом здійснення заходів підсумкового контролю – тестів, заліків, публічних показів, презентацій, формування висновків щодо рівня набутих фахових компетентностей, аналіз виконаної роботи, самоаналіз студентів здійснюється у межах *підсумкового* блоку адаптаційного періоду освітнього процесу.

У межах кожного блоку деталізуються форми та методи навчання, уточнюються завдання щодо засвоєння комплексу загальноосвітніх і фахових дисциплін, передбачених програмою, а також визначаються засоби контролю за виконанням навчальних завдань.

Завдяки втіленню принципів театру у навчальний процес, відбувається формування готовності актора до професійного спілкування в різних аспектах: у творчому чи навчальному колективі, з колегами в репетиційному залі, з партнерами під час демонстрації вистави, з глядачами, а також спілкування у соціумі. Принципи різноманітних методик і систем фахової підготовки актора є провідними положеннями організації освітнього процесу і відображають загальні закономірності навчання у вищій школі та визначають вимоги до вибору прийомів професійної підготовки майбутнього фахівця. Поєднання загальнодидактичних принципів і різноманітних творчих методів надає можливість відповідно організувати освітній процес, забезпечуючи поступове формування професійних якостей актора – від початку опанування вправ психофізичного тренінгу та етюдів під час адаптаційного періоду, до участі у кваліфікаційних виставах і творчих проєктах з поетапним ускладненням навчально-творчих завдань в останній рік навчання.

Упродовж адаптаційного періоду відбувається становлення світоглядних орієнтацій майбутнього актора та закладаються базові засади професійного спілкування. Цей етап передбачає опанування теоретичних знань із соціально-економічних, гуманітарних і фахових дисциплін. Засвоєння теоретичного матеріалу супроводжується практичними заняттями, які є критерієм перевірки здобутих

знань. Як зазначає А. Лобанов, на початковому етапі навчання важливо зосередити увагу студентів не лише на оволодінні елементами акторської майстерності, а й на обговоренні суспільного значення театрального мистецтва, етичних норм поведінки актора, питань професійної дисципліни, яка є необхідною умовою ефективної колективної взаємодії (Лобанов, 2012, с. 177).

Аналіз результатів спостережень і співбесід надає викладачу цінну інформацію для добору адекватних засобів педагогічного впливу, які відповідають загальнодидактичному принципу індивідуального підходу і сприяють ефективному розвитку творчого потенціалу майбутнього актора. У період адаптації основними завданнями освітнього процесу є виявлення художньо-естетичних потреб здобувача вищої освіти, його прагнення до професійної самореалізації, діагностування комунікативної активності, емпатійних здібностей, рівня творчого потенціалу та рівня емоційного інтелекту. На думку О. Кривошеєвої, «...теорія акторського інтелекту сприяє більш індивідуалізованому і збалансованому підходу до навчання акторів, допомагаючи їм розвивати різноманітні інтелектуально-творчі здібності й досягати високої професійної якості у своїй галузі» (Кривошеєва, 2024, с. 111).

Особлива увага приділяється здатності здобувача вищої освіти до художнього осмислення творів образотворчого, музичного мистецтва, літератури як основи формування креативного мислення та естетичної чутливості. Виконання зазначених завдань реалізується методами анкетування, співбесіди, спостереження та перегляду творчих робіт. Зазначені методи є ефективними, оскільки забезпечують безпосередню комунікацію між педагогом і здобувачем вищої освіти, що дає змогу виявити труднощі, пов'язані з процесом самореалізації студента в навчальному середовищі, а також із налагодженням взаємодії з колективом. Як наголошує Л. Гринь, «ефективне застосування студентом фахових умінь і навичок має супроводжуватися позитивним емоційним станом, зокрема задоволенням від власних досягнень, прагненням до міжособистісних контактів, що стали підґрунтям позитивного результату» (Гринь, 2013, с. 160).

У межах адаптаційного періоду професійної підготовки виокремлюється **теоретичний модуль**, основною метою якого є формування базових знань, необхідних для подальшого про-

фесійного становлення. Освітній процес у цьому модулі передбачає опанування навчальних дисциплін гуманітарного та професійного спрямування. До ключових завдань модуля належить активізація пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, формування професійного тезауруса, розвиток аналітичних здібностей, інтелектуального потенціалу, а також здатності до критичного мислення, необхідного для майбутньої творчої діяльності.

Навчальний матеріал подається у форматі лекцій, тематичних бесід, обговорень під час аудиторних занять. Засвоєння теоретичних знань перевіряється в межах практичних занять, індивідуальної взаємодії з викладачем і самостійної роботи студента. Для забезпечення ефективного розуміння теоретичного матеріалу застосовуються методи наочності: ілюстрації, демонстрації, доповнені розширеними поясненнями з боку викладача. Такий підхід сприяє цілісному засвоєнню навчального матеріалу та створює підґрунтя для подальшої професійної і творчої самореалізації майбутнього актора.

Практичний блок адаптаційного періоду орієнтований на реалізацію низки освітніх завдань, спрямованих на формування первинних професійних умінь майбутнього актора в контексті комунікативної компетентності. Зокрема, акцент робиться на опануванні навичок вербального спілкування, до яких належать: внутрішнє та зовнішнє мовлення, діафрагмальне дихання, чітка дикція, розвиток голосових якостей. Особлива увага приділяється формуванню засобів невербального спілкування: екстралінгвістичних (наголови, інтонаційні засоби, немовні вирази тощо), оптико-кінематичних компонентів комунікації (міміка, жести, пантоміміка, пластика тіла).

Практичний блок передбачає опанування навичок міжособистісної взаємодії у процесі виконання етюдів, роботи над етюдами літературного походження, сюжетною основою яких є яскрава подія або психологічно напружений момент. У цьому контексті важливим педагогічним інструментом виступають інтерактивні психофізичні тренінги, що сприяють розвитку комунікативних якостей здобувачів вищої освіти, гармонізації взаємодії в навчальному колективі, а також створенню необхідного креативно-інформаційного освітнього простору.

Одним із ключових чинників успішного професійного становлення майбутнього актора

є формування ефективних комунікативних моделей взаємодії між викладачами фахових дисциплін і студентами. Це пояснюється тим, що «...відносини в освітньо-виховному процесі фахової підготовки майбутнього актора спираються на систему принципів: загальнодидактичних та специфічних (принципи театру та принципи системи професійної підготовки майбутнього актора)» (Стадніченко, 2017, с. 112).

Навчальна діяльність відбувається у різноманітних формах, що охоплюють як аудиторну (практичні та індивідуальні заняття), так і позааудиторну роботу (самостійна підготовка, участь у творчих проєктах навчального театру). Важливою умовою ефективного засвоєння змісту дисциплін професійного спрямування є гнучке застосування відповідних методів навчання, адаптованих до конкретної педагогічної ситуації, а саме репродуктивного, ілюстративного, методу демонстрації, пояснення, системи підготовчих вправ, а також етюдного методу, який широко використовується для формування навичок комунікативної взаємодії у межах імпровізаційних акторських завдань. «Під час заняття одне із головних завдань педагога полягає в тому, щоб не дати студентам розхолодитися, вони весь час мають перебувати в стані причетності до процесу. Студента потрібно переключати від однієї вправи до іншої, від однієї події уроку до іншої. По можливості, робити це потрібно раптово, азартно, при цьому важливо, щоб студенти бачили постійну зацікавленість педагога і проявляли таку ж зацікавленість самі» (Хім'як, 2014, с. 5)

Завданням підсумкового модуля адаптаційного періоду є перевірка теоретичних знань з фахових дисциплін, рівня опанування сформованості пластичних і комунікативних навичок, особистісних і професійних якостей майбутніх акторів. У процесі виконання завдань здобувачі вищої освіти демонструють акробатичні трюки, складні фізичні вправи, що потребують розвиненої координації рухів, а також уміння використовувати як вербальні, так і невербальні засоби сценічного спілкування. Зокрема, йдеться про свідоме оперування словом, жестом, рухом, паузою, поглядом, інтонаційним забарвленням мовлення та під текстовим посилом під час виконання етюдів, інтерпретації художніх текстів та інших форм сценічної діяльності.

Висновки. Отже, формування вербальних і невербальних умінь та навичок професійного

спілкування майбутнього актора започатковується у період адаптації фахової підготовки й має здійснюватися як безперервний, цілеспрямований процес упродовж усіх наступних освітніх періодів. Аналіз специфіки професійного спілкування актора крізь призму загальнодидактичних принципів і принципів театру, методологічних засад акторської освіти та педагогічних стратегій свідчить, що воно реалізується в контексті різноманітних форм взаємодії. З урахуванням особливостей акторської діяльності як соціокультурного феномену, положень провідних науковців у галузі педагогіки й театрознавства щодо якості професійної підготовки актора, позиції театру як засобу суспільної комунікації в умовах сучасної соціокультурної дійсності, освітній процес має бути орієнтований, насамперед, на формування у здобувачів освіти готовності до професійного спілкування, що є ключовою характеристикою фахової діяльності й детермінує розуміння професійного спілкування актора як складного, поліфункціонального, інтегративного виду діяльності, в основі якого лежить соціальна перцепція учасників комунікативного процесу, налагодження інтерактивної взаємодії і транслявання художньо-естетичного змісту твору театрального мистецтва вербальними і невербальними засобами.

Джерела та література

- Гринь Л. О. (2013). Педагогічні умови використання вокального мистецтва у професійній підготовці актора музично-драматичного театру: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Запорізький національний ун-т. Запоріжжя. 363 с.
- Гурський В. А., Присакар В. В. (2014). Педагогіка. Загальні основи педагогіки теорія освіти і навчання. У двох книгах. Книга 1: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видання 2-ге, доопрацьоване і доповнене. Кам'янець-Подільський. Медобори-2006. 218 с.
- Кривошеєва О. В. (2024). Організаційно-педагогічні умови використання ігрового тренінгу в професійній підготовці майбутнього актора: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Запорізький національний ун-т. Запоріжжя. 300 с.
- Лобанов А. П. (2012). Школа майстерності: навчальний посібник. Харків: Федорко. 668 с.
- Стадніченко, Н. В. (2017). Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутнього актора до професійного спілкування: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Запорізький національний ун-т. Запоріжжя. 397 с.

Хім'як В. А. (2014). Акторська майстерність: тренінг: навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф». 96 с. іл.

References

- Hryn, L. O. (2013). Pedagogichni umovy vykorystannia vokalnogo mystetstva u profesiinii pidhotovtsi aktora muzychno-dramatychnoho teatru [Pedagogical conditions for the use of vocal art in the professional training of an actor in a musical and dramatic theater]: [Doctoral dissertation]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi un-t. 363 s. [in Ukrainian]
- Hurskyi, V. A., & Prysakar, V. V. (2006). Pedahohika. Zahalni osnovy pedahohiky teorii osvity i navchannia [Pedagogy. Basic principles of pedagogy, theory of education and teaching]. Kamianets-Podilskyi: Medobory. 218 s. [in Ukrainian]
- Kryvosheieva, O. V. (2024). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy vykorystannia irovoho treninhu v profesiinii pidhotovtsi maibutnoho aktora [Organizational and pedagogical conditions for the use of acting training in the profession of a future actor's assistant]: [Doctoral dissertation]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi un-t. 300 s. [in Ukrainian]
- Lobanov A. P. (2012). Shkola maisternosti: navchalnyi posibnyk [School of Mastery]. Kharkiv: Fedorko. 668 s. [in Ukrainian]
- Stadnichenko, N. V. (2017). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy pidhotovky maibutnoho aktora do profesiinoho spilkuvannia [Organizational and pedagogical conditions for preparing a future actor for professional communication]: [Doctoral dissertation]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi un-t. 397 s. [in Ukrainian]
- Khimiak, V. A. (2014). Aktorska maisternist: treninh. [Acting skills. Training] Ternopil: TzOV «Terno-hraf». 96 s. [in Ukrainian]

Nadiia Stadnichenko

Nataliia Sokolovska

Methods and techniques for developing professional communication tools in future actors at key stages of professional training

Abstract. *This article aims* to analyze the key aspects involved in the development of verbal and non-verbal communication skills, along with professional interaction competencies of actors during their professional training. **Research methodology.** The study employs a combination of methods, including: theoretical approaches – analysis, synthesis, comparison, generalization, and systematization of scientific concepts; and empirical tools – standardized psychodiagnostic techniques, questionnaires, pedagogical testing, observation, and others. **Scientific novelty** lies in drawing scholarly attention to the process of preparing future actors for professional communication as a distinct pedagogical challenge. **Conclusions.** The article examines the process of preparing future actors for professional communication across the key stages of the educational process. The authors identify the adaptation period as a critically important stage in a future specialist's personal and professional development, marked by an awareness of their psychophysical capabilities as the primary tool for fulfilling professional responsibilities. The article emphasizes the importance of students' awareness of educational objectives and the integration of theoretical knowledge in professional disciplines with the practical components of professional training. The authors underscore the importance of aligning the conditions of professional training during this stage with real-world production environments, or of performing educational tasks directly within workplaces – such as cultural and artistic institutions – as part of production practice.

Keywords: actor's professional communication, communication tools, non-verbal communication, verbal communication, stage speech, partner interaction.